

Наталія Шипік

Маріупольський державний університет
кандидат історичних наук, доцент (Україна)
e-mail: n.shipik@mdu.in.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9595-9326>

Місцева діловодна документація як джерело до вивчення заходів місцевої влади з організації прийому та облаштування українських переселенців із Польщі на території Донецької області у 1945–1946 рр.

Анотація. Метою статті є виявлення інформативного потенціалу діловодної документації місцевої влади для висвітлення основних етапів розселення і труднощів, на які переселенці нашкодили під час адаптації у районах Донецької області. **Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні загальнонаукових (синтетичний, аналітичний, логічний), спеціально-історичних (хронологічний, історико-порівняльний), джерелознавчих (критичний аналіз) методів. **Наукова новизна** роботи полягає у тому, що авторкою вперше розкрито інформативні можливості діловодних документів місцевого рівня у вивченні механізму реалізації місцевою владою державних завдань з організації прийому та облаштування українців із Закерзоння та території Донецької області у повоєнну добу. Частина з проаналізованих авторкою документів уводиться до наукового обігу вперше. **Висновки.** Місцева діловодна документація має значний інформаційний потенціал для дослідження ступеня реалізації заходів з організації прийому, ходу територіального розміщення переселенців у Донецькій області та труднощів адаптаційного періоду. Вона містить чимало деталізованої інформації, насиченої фактами, іменами і статистичними даними, що може суттєво доповнити джерельну базу для подальших досліджень. Документи районної влади, представники якої в ході перевірок стану переселенських господарств контактували з переселенцями, разом із констатацією фактів містять й оцінні судження та елементи емоційності. У справочних матеріалах обласного рівня партійні та радянські чиновники частіше подавали більш узагальнену інформацію, нерідко критикували районних працівників за недооцінювання політичного значення питання облаштування й закріплення переселенців у місцях заселення. Вагомий вплив на формування їх оцінок чинили ідеологічні установки правлячої верхівки Комуністичної партії. Більшість рішень Обласного комітету КП(б)У були ухвалені спільно з виконкомом обласної ради депутатів трудящих.

Ключові слова: українські переселенці з Польщі, адаптація, діловодна документація, Донецька область.

Постановка проблеми. Для вивчення механізму реалізації місцевою владою державних завдань з облаштування українських переселенців із Польщі у Донецькій (тодішній Сталінській) області важливе значення мають справочні документи органів управлінської вертикалі обласного та районного рівнів. Це переважно звіти, офіційне листування, відомості, довідки, інформації, що дозволяють уточнити специфіку масштабних переселень за тоталітарної доби. У зазначених матеріалах переселенці постають передусім об'єктом, на який були націлені плани з організації прийому, розміщення та інтеграції до радянської дійсності. У них також засвідчено погляди місцевих чиновників щодо умонастроїв, релігійних переконань, субетнічної специфіки переселенців, а також труднощів адаптації в новому середовищі.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Історіографія адаптаційної стадії переселення українців з Польщі на території УРСР містить значну кількість змістовних наукових студій сучасних вітчизняних науковців. Триває вивчення вказаної проблематики на локальному рівні. Специфіка адаптаційних процесів висвітлена у наукових розвідках, присвячених переселенню українців із Польщі до західного [Кіцак, 2000], південного [Пронь, 2012], східного [Байкеніч, 2013] регіону УРСР, зокрема Сталінської області [Шипік, 2003]. Публікації історико-джерелознавчого характеру є поодинокими [Пронь, 2012].

Джерельною базою дослідження є неопубліковані діловодні матеріали місцевих органів влади, що зберігаються в Державному архіві Донецької області, частина з яких уводиться до наукового обігу вперше.

Метою статті є виявлення інформативного потенціалу діловодної документації місцевої влади для висвітлення основних етапів розселення і труднощів, на які переселенці нашкодили під час адаптації у районах Сталінської області.

Виклад основного матеріалу. Підготовчий етап до прийняття переселенців частково охарактеризовано в документах місцевих комітетів Комуністичної партії обласного і районного рівня. Так, у телеграмі секретаря Обкому КП(б)У до М. Хрущова від 12 січня 1945 р. доповідали, що на виконання постанови РНК УРСР та ЦК КП(б)У від 15 грудня 1944 р. евакуйоване українське населення з території Польщі, 7 293 сім'ї в складі 29 045 осіб буде розміщено в 28 районах області. При цьому кількість запланованих до розселення в області переселенців була майже вдвічі більшою за кількість прибулих у 1945 р. сімей. Цей факт засвідчує бажання радянсько-партійної влади розмістити на території східних областей Української РСР якомога більше українських вихідців із Польщі [ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр.874. Арк.2].

Секретар Обкому в телеграмі повідомляв, що переселенців селитимуть переважно в будинках колгоспників за принципом ущільнення, і вже дібрані квартири. З метою перевезення населення зі станцій до колгоспів виділено 83 автомашини й 3 597 підвод.

Під час транспортування людей передбачалося організувати на станціях прийому роботу 11 буфетів та їдалень. Підготовлено лазні й пункти санобробки. Торговельні організації виділили для продажу сіль, гас, мило, сірники та інші товари.

Окрему увагу в телеграмі звертали на агітаційно-пропагандистську роботу. Зазначено, що райкоми і міськкоми КП(б)У виділили з партактиву 182 агітаторів для проведення політично-масової роботи серед колгоспників й українського населення, що прибуває до області. Уже проведено 4 110 бесід з колгоспниками – власниками будинків, де будуть жити переселенці. «Колгоспники готуються до прийому евакуйованого населення».

В інформації, що надсилалася до Сталінського Обкому КП(б)У з районних комітетів партії, запланована до розміщення кількість переселенців узгоджувалася з обласними даними, поданими в телеграмі М. Хрущову, і була майже вдвічі більшою за прибулих у 1945 р.

Зокрема, в інформації «Про проведення підготовчої роботи з прийому переселенців у Тельманівському районі» від 8 січня 1945 р. секретар райкому КП(б)У повідомляв до Сталінського обласного комітету КП(б)У, що відповідно до настанов облвиконкому й обкому підготовлено 600 квартир для переселенців, з-поміж яких 117 окремих квартир, 482 – разом із колгоспниками та 52 господарські будівлі [ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр.874. Арк.1.].

У цьому документі також зазначалося про підготовку 89 центнерів борошна та інших продуктів для забезпечення переселенців, виділення 2600 кг солі, 650 кг гасу, 10 кг мила, 650 коробок сірників. Для перевезення переселенців виділили 3 автомашини та 58 підвод, для яких підвезли 126 т місцевого пального.

Для здійснення масової роботи серед переселенців у Тельманівському районі виділено 49 агітаторів. У кожному колгоспі проведені бесіди щодо підготовки та організації прийому переселенців.

Важливим документом про хід прийому переселенців у районах Сталінської області є «Відомості про переселенців, що прибули у порядку переселення з Польщі». Тут у табличному форматі детально викладено інформацію про порядок прийому переселенців у районах заселення за евакодокументами, зокрема, зазначено дату прибуття вагонів на залізничну станцію, місця їх попереднього мешкання, кількість худоби, що вони привезли з собою, кількісні показники щодо переселенців, які вступили до колгоспу і були наділені садибою.

Так, із «Відомостей про переселенців, що прибули у порядку переселення з Польщі у Тельманівський район станом на 13.07.1945 р.» можна дізнатись, що приїжджали вони протягом лютого–червня 1945 р. залізницею на станцію Карань у кілька етапів [ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр.874. Арк.4]:

- 17 лютого прибуло 11 вагонів з 25 господарствами у складі 81 особи з Люблінського воєводства Білостоцького повіту, села Хмелек. Із собою вони привезли 3 коней, 8 овець/кіз, 30 корів, 24 птиці. Усі сім'ї вступили до колгоспу та отримали садиби. П'ятьом господарствам були наділені окремі житлові будинки;

- 23 березня з Люблінського воєводства Білопідляського повіту в 58 вагонах привезли 36 сімей у складі 81 особи. Вони приїхали зі свійською худобою (28 коней, 100 овець/кіз, 44 корови). Усі сім'ї були записані до колгоспу й наділені садибами. Вісім сімей зайняли окремі будинки;

- 04 квітня з Білостоцького воєводства Більського повіту с. Войшки на залізничну станцію у 25 вагонах прибуло 15 сімей у складі 51 особи. Із собою вони привезли 11 коней, 31 свиню, 27 овець/кіз, 15 корів, 89 птиць. Усі 15 сімей стали членами колгоспу й отримали садиби. Шість господарств були розміщені в окремих будинках;

- 07 квітня з міста Гайнівка Білостоцького воєводства у 5 вагонах прибуло 4 родини загальною кількістю 14 осіб. Зі свійської худоби вони привезли 6 свиней, 6 овець/кіз та 4 корови. Усі господарства вступили до колгоспу й отримали садибу;

.....
- 08 квітня зі ст. Страбля Гайнівського повіту Білостоцького воєводства прибуло у 10 вагонах 10 господарств у складі 39 осіб, які привезли 2 коней, 6 свиней, 3 овець/кіз і 3 корів. Усі сім'ї вступили до колгоспу й одержали садибу. 2 господарства зайняли окремих будинок;

- 20 травня з Краківського воєводства у 42 вагонах прибула найчисельніша група переселенців: 98 господарств у складі 376 осіб. Із собою вони привезли 17 свиней, 17 овець/кіз і 70 корів. Усі господарства вступили до колгоспу й отримали садибу. 8 сімей зайняли окремі будинки.

- 22 травня з с.Вишеватка Ясельського повіту Краківського воєводства у 23 вагонах прибули 47 господарств у складі 47 осіб. Вони привезли із собою 4 коней, 30 овець/кіз, 34 корови. Усі господарства прийняли до колгоспу й наділили садибами. Одній сім'ї надали окремих житловий будинок;

- 15 червня з с. Перегримка Ясельського повіту Краківського воєводства прибуло у 34 вагонах 76 господарств у складі 332 осіб. Із собою вони привезли лише 5 коней, 20 овець/кіз і 58 корів. Жоден з них не вступив до колгоспу, не отримав садиби чи окремого будинку;

- Останнім етапом було прибуття 19 червня з с. Петруша Воля Ясельського повіту Краківського воєводства в 1 вагоні 7 господарств кількістю 22 особи. Вони не привезли із собою худоби, не вступили до колгоспу, не отримали садиби чи окремого будинку. Відомо, що частині переселенців зі складу цієї групи довелося певний час чекати розселення через зайнятість транспорту в колгоспах на посівних роботах.

Усього до Тельманівського району прибуло 318 господарств у складі 1 316 осіб, які привезли із собою 53 коней, 60 свиней, 211 овець/кіз, 260 корів, 131 птицю. 250 господарств (78,6%) вступили до колгоспу й були наділені садибами. 30 сімей (лише 9,4%) одержали окремі будинки.

У «Відомостях про розселення переселенців по колгоспах Тельманівського району» вміщено інформацію про систему первинного розподілу переселенців по колгоспах [ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр.874. Арк.5].

Родини переселенців спочатку розселили по 41 колгоспу групами від 2 до 40 господарств у кожній, причому найбільшу групу новоприбулих – у колгоспі ім. Сталіна (40 сімей). Групи переселенців від 20 до 30 родин розмістили у колгоспах «Червона зірка» (25 сімей), ім. Тельмана (20 сімей), від 10 до 20 сімей – у колгоспах «Роте Фане» (16), Розівка (13), К. Лібкнехта (14), ім. Кірова (12), ім. К. Маркса (10), «Спартак» (12), «Комінтерн» (11), ім. Р. Люксембург (11). Групу переселенців у складі 9 сімей спрямували до колгоспу «Незаможник», 8 сімей були направлені до колгоспів «Червона праця», ім. Калініна № 1, ім. Чкалова. По 7 родин розмістили в колгоспах «Авангард», «Молотово»; по 6 сімей – у колгоспах ім. Шевченка, «Привіт», «Ленінський шлях», «Гігант», «Новий світ», ім. Ф. Енгельса; по 5 сімей – «Нейланд», «Нове життя», «Новий світ», «Зразкова», «Схід». Малими групами до 5 сімей розміщено переселенців у колгоспах «Хлібороб» (4), ім. Петровського (3), «Серп і молот» (3), ім. Куйбишева (3), «Трудова сила» (3), «Червоний партизан» (3), Алекс. МТС (3), ім. Войкова (2). Стосовно решти колгоспів інформації немає. Натомість зазначено, що по 1 сім'ї розміщено при установах: Райпотребсоюз, Комунидділ та Райпромкомбінат.

Цінна інформація з різних аспектів життя переселенців на початковому етапі адаптації зафіксована в довідці «Про стан політичної і масової роботи серед репатрійованого населення з Польщі у Старобешівському і Тельманівському районах» від 27 липня 1945 р. Незважаючи на назву, документ вміщує відомості не тільки про політичну і масову роботу районних органів влади серед переселенців. У ньому наявні також факти змін у розселенні переселенців по колгоспах районів, виробничі успіхи в колгоспі, труднощі господарського й побутового облаштування тощо. Документ містить дві частини, перша з яких присвячена Старобешівському району, а друга – Тельманівському [ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр.874. Арк.12–18].

Щодо переселенців у Старобешівському районі, у довідці акцентовано на субетнічній належності переселенців. Зазначено, що серед переселенців були білоруси з району Білостока, які дещо знайомі з радянським ладом, оскільки вони з 1939 р. до 1941 р. жили на території Білоруської РСР. Решта – русини і лемки з Краківського і Люблінського воєводств.

Згідно з довідкою структура розселення господарств у Старобешівському районі передбачала розміщення у 26 колгоспах. Зазначено, що абсолютна більшість сімей вступила до колгоспу. Представники районної влади позитивно оцінили участь переселенців у колгоспному виробництві – «працюють добре». Відзначали суттєву допомогу переселенців у ремонті сільськогосподарського реманенту. Їх вміння пов'язували із професійними навичками. «Більшість з них були кустарями – ковалі, теслярі, слюсарі тощо». Декого з них залучили до складу бригад з будівництва житла для колгоспників та виробничих приміщень.

Водночас зазначали, що окремі переселенці «виявляють приватновласницькі тенденції». Пояснювали це тим, що дехто з них мав у Польщі по 50-60 га землі і сподівався отримати в індивідуальне користування таку ж кількість землі і в Українській РСР.

Переважаю більшість переселенців місцеві чиновники вважали політично відсталими та забобонними, особливо тих, що сповідували греко-католицьку віру. Вважали, що «про радянський лад українці з Польщі мали слабке уявлення, і то у викривленому вигляді». Деякі з переселенців привезли з собою художню й політичну літературу, підручники українською, польською, німецькою мовами, видані друком у Канаді, Кракові, Львові для українського населення, що мешкало у Польщі. Авторів цих книг названо «білоемігрантами», «петлюрівцями» та «українськими націоналістами» і «бандерівцями». Зауважено, що в книгах міститься «багато брудних наклепів на Радянський Союз».

Також зазначено, що серед переселенців, розселених у Старобешівському районі, чимало таких, що не вмють читати і писати українською і російською, особливо серед молоді, оскільки в Польщі вони навчалися у школі польською мовою. Були і зовсім неписьменні. Для переселенців району передплачено 109 примірників газет і в окремих колгоспах голови та деякі агітатори проводили з ними їх «читки» та бесіди про Статут сільськогосподарської артілі й Конституцію. Районні керівники дійшли висновку про те, що райком комсомолу і первинні комсомольські організації політичну та виховну роботу в середовищі переселенської молоді фактично не здійснюють.

Частина довідки, що була присвячена Тельманівському району, містить відомості про зміни щодо розселення родин по колгоспах. У ній зазначено, що сім'ї розселені у 35 колгоспів групами від 3 до 20 сімей, в одному колгоспі – 40 сімей, 9 сімей направлено на роботу в МТС. Оскільки розселенням малими групами порушено принцип земляцтва та сімейно-родинних зв'язків, то мали місце окремі випадки, коли переселенці самовільно переїжджали з одних колгоспів до інших. Так, з колгоспу «Червоний партизан» 3 сім'ї переселилися до колгоспу «Червона зірка», а в колгосп ім. Сталіна 8 сімей прибуло з Маріупольського району.

Більшість переселенців привезли з собою продукти і худобу. Документ містить інформацію про усунування худоби під час вступу до колгоспу. Зокрема, зазначено, що 53 коней, за виключенням окремих, передано до колгоспу для загального користування.

У звіті зосереджено увагу на проблемах господарсько-побутового характеру. Вказано, що деякі квартири, до яких заселені переселенці, не відремонтовані. У деяких помешканнях не було найнеобхідніших меблів (ліжок, столів, стільців), виготовити які в колгоспах неможливо через брак лісоматеріалів. Товарами широкого вжитку, такими як гас, мило, сіль, сірники тощо, переселенці забезпечені недостатньо, оскільки Облспоживсоюз цих товарів не виділив для Тельманівського району. Лише першій групі переселенців роздали 60 кг мила. Зазначалося при цьому, що колгоспи виділяли хліб і жири тим, хто цього дуже потребував, а також добрим працівникам. Водночас у документі критикували керівників більшості колгоспів, що не потурбувалися про покращення побутових умов тих переселенців, котрі не мають особистого господарства.

Негативну оцінку з боку районної влади здобув механізм розселення за принципом ущільнення, за якого переселенці розміщувалися в будинках місцевих мешканців. А «це може призвести до всляких неприємностей, як це вже було в колгоспі ім. Сталіна, де сім'я переселенців перебувала в поганих стосунках з господарями дому».

У документі були зафіксовані запитання, що їх ставили переселенці під час бесіди з представниками районної влади. Зокрема, їх цікавило, чи буде їм сплачено компенсацію за залишене в Польщі нерухоме майно; чи отримають вони хлібну позику у зв'язку з тим, що частина з них прибула у другому півріччі та не встигне заробити на трудодні стільки хліба, щоб забезпечити сім'ю до майбутнього врожаю; чи нададуть їм за державний коштом матеріали для будівництва житла, оскільки в окремих колгоспах були чималі труднощі з проживанням у будинках колгоспників.

Також відзначено успіхи окремих переселенців у колгоспному виробництві. Зокрема, теслярські бригади виконували план з ремонту інвентарю на 120–130%. Деякі переселенці були обрані до складу правління колгоспів.

Стосовно агітаційної роботи зауважено, що хоча 20 агітаторів провели 150 бесід, але цього недостатньо, оскільки переселенці розселені у 35 колгоспах та «є дуже відсталими, з дрібнобуржуазними тенденціями», і до того ж «серед переселенців є куркулі, котрі приховано проводять антиколгоспну агітацію». На думку районних керівників, ЛК комсомолу не організував належної роботи серед переселенців райкому. Як істотний недолік у роботі районного комітету РК КП(б)У серед переселенців визначено брак газет, «унаслідок чого вони не в курсі подій». Підкреслено, що на засіданні райкому партії питання про стан політичної роботи серед переселенців розглянули та намітили заходи «ширше залучати їх до колгоспної роботи».

У довідці «Про політнастрої переселенців від 19 липня 1945 р.» зазначено, що дорослі члени сімей, що прибули до Будьонівського району з Краківського воєводства, у Польщі займалися сільським господарством та були чорноробами на заводах [ДАДО. Ф.326. Оп.2. Спр.874. Арк.10–11].

Серед прибулих до Авдіївського району виокремлено переселенців, яких підозрювали в українському націоналізмі: Дудко Степан, 1900 р.н.; Телеп Федір, 1883 р.н.; Павляк Василь 1905 р.н. У минулому – куркулі. Проводили активну націоналістичну діяльність у Польщі. З моменту приїзду різких антирадянських проявів не виявляли.

Складні умови побутового облаштування ілюструють відомості «Про господарсько-побутове облаштування переселенців з Польщі», що їх регулярно надсилали обласному керівництву з районів. З Красноармійського району Уповноважена Шиянова повідомляла про труднощі господарського облаштування, що їх зазнавали сім'ї переселенців колгоспу «Нове життя» Зеленянської сільської ради станом на 19 січня 1946 р. Усього в колгоспі було 5 родин переселенців загальною кількістю 27 осіб. Усі п'ять сімей жили в окремих будинках колгоспників. «3 родини займають 2 невеликі кімнатки. У кімнаті 2 ліжка, стола немає, стільців також. Плитку топлять соломкою, через що в кімнатах повно диму і бруду. Шестеро людей сплять на підлозі. Матеріально живуть дуже важко, капусти та картоплі немає. Видавали капусту ще влітку і восени – 60 кг на сім'ю, а картоплі видали одній сім'ї 45 кг, другій – 160 кг, третій – 45 кг.

Спочатку, як тільки прибули переселенці, колгосп видав на 5 сімей 18 л олії, але вже понад 2 місяці переселенців не забезпечують жирами. Сіль дають, але несвоєчасно. За весь період видано 48 кг на 27 людей. Сірників зараз теж немає. Усього їх було видано переселенцям 90 коробок, що явно недостатньо».

Умови життя сім'ї Волошина, якого названо передовиком у колгоспі, були не кращими. «Родина у складі 9 осіб займала окремих будиночок (кухню колгоспника), що складався з невеликої кімнатки, де розміщено було 2 ліжка. П'ятеро дітей спали на саманній підлозі. Через відсутність печі доводилося пекти хліб у сусідів. У кімнаті немає жодного стола, стільця чи табурета. Двоє дітей шкільного віку не відвідували школу через відсутність одягу та взуття».

Укладачка відомостей дійшла висновку, що переселенці жили у жахливих умовах. «Писемних скарг немає, але усні – щоденно». Додавала, що всім переселенцям бракує продуктів харчування [ДАДО. Ф.Р-1475. Оп.2. Спр.17. Арк.17–18].

Суттєвим рівнем інформативності серед інших документів позначена доповідна записка «Про працевлаштування українських переселенців, їх настрої та випадки втечі з колгоспів», що її підготував начальник управління Міністерства державної безпеки Сталінської області Демидов. Документ адресований секретарю Обкому КП(б)У Л.Мельникову й датований 26 квітня 1946 р. Співробітники обласного управління МДБ фіксували невдоволення переселенців через усупільнення майна, факти гуртування переселенців, які не бажали працювати у колгоспах, організацію зібрань, написання колективних заяв про вихід з колгоспу та наміри здійснити втечу. Зазначений документ наводив поодинокі факти виходу з колгоспів [ДАДО. Ф.326. Оп.4. Спр.592. Арк.8–10].

У Протоколах засідань бюро Обкому КП(б)У зафіксовано чимало випадків, коли орган партійної влади розглядав питання, присвячені облаштуванню переселенців. Зокрема, у протоколі № 199 від 23 липня 1946 р. четвертим питанням порядку денного були заслухані результати перевірки господарського та побутового влаштування українського населення, прибулого з Польщі у Старобешівський район [ДАДО. Ф.326. Оп.4. Спр.119. Арк.15]. Були зазначені недоліки, зокрема те, що 165 сімей із 382, які проживали на території району, ще досі не були працевлаштовані та не стали членами колгоспів. Із-поміж 217 сімей, що вступили до колгоспів, більшість не виконує уставу сільськогосподарської артілі й правління колгоспів.

Повідомлено, що з 449 сімей, що проживали на території району станом на липень 1946 р., тільки 20-ти сім'ям передані у власність житлові будинки та господарські будівлі з фондів сільради та колгоспів, і з ними здійснені взаємні розрахунки, решта сімей переселенців розміщені по будинках колгоспників тісно та невпорядковано.

У колгоспах «Ленінський шлях», «Червоний прапор», «Уперед», та багатьох інших переселенці розміщені по 2 сім'ї (8–12 осіб в одній кімнаті). Більшість із них не мали сараїв, погребів. Не всі переселенці мали присадибні ділянки та корів.

У протоколах засідань бюро Обкому КП(б)У часто фіксували недоліки в роботі з переселенцями, переважно в більш узагальненому вигляді. Так, наголошували на недостатній роботі таких структур: обласного відділу освіти – щодо охоплення навчанням усіх дітей шкільного віку; обласного відділу охорони здоров'я – щодо ліквідації захворювань шкіри; управління у справах сільського та колгоспного будівництва при виконкомі облради – щодо будівництва житлових будинків; облфінвідділу – у справі розрахунків тощо. Більшість рішень були ухвалені спільно з виконкомом обласної ради депутатів трудящих.

Матеріали фінансових відділів насамперед фіксували наявний стан розрахунків із переселенцями за залишене у Польщі нерухоме майно та інформацію про кількість переселенських родин, що залишились на території Сталінської області до кінця 40-х рр.

Так, в інформації районного фінансового відділу «Про хід взаємних розрахунків з переселенцями у Тельманівському районі» станом на 20 травня 1949 р. відомо, що всього в

районі залишилось 82 господарств або 25,8%. Розрахунки за залишене у Польщі нерухоме майно не здійснені з 40 господарствами з таких причин: 17 родин не мають на руках описів майна; 20 сімей мають описи, але не надають; 3 сім'ї не прибули до районного фінвідділу для розрахунків [ДАДО. Ф.4098. Оп.1. Спр.12. Арк.170].

Висновки. Отже, місцева діловодна документація має значний інформаційний потенціал для дослідження ступеня реалізації заходів з організації прийому, ходу територіального розміщення переселенців у Сталінській області та труднощів адаптаційного періоду. Вона містить чимало деталізованої інформації, насиченої фактами, іменами і статистичними даними, що може суттєво доповнити джерельну базу для подальших досліджень. Документи районної влади, представники якої в ході перевірок стану переселенських господарств контактували з переселенцями, разом із констатацією фактів містять й оцінні судження та елементи емоційності. У справочинних матеріалах обласного рівня партійні та радянські чиновники нерідко критикували районних працівників за недооцінювання політичного значення питання про облаштування й закріплення переселенців у місцях заселення.

Подяка. Висловлюємо щиру вдячність членам редколегії журналу за консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Авторка не отримувала фінансової підтримки для дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Джерела та література:

Байкєніч, Д. (2013) *Переселення українців із Польщі до східних областей УРСР у другій половині 1940-х років* : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 Луганськ, 20 с.

ДАДО – Державний архів Донецької області.

Кіцак, В. (2000) Розселення українців Польщі в УРСР (1944–1947). Переселення їх із південних та східних областей в Західну Україну. *Молода нація: альманах*. Київ, №1. С. 96–122.

Пронь, Т. (2012а) Переселення українського населення з Польщі в Одеську область та його інтеграція в локальне середовище краю (1944–1946 рр.) *Краєзнавство*. №1. С.150–158.

Пронь, Т. (2012b) Болісна точка в історичній пам'яті України: переселення українців з Польщі в 1944–1946 роках у спогадах очевидців. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія*. Вип. 29, С.173–182.

Шипік, Н. (2003) Сільськогосподарські переселення в Донбас у повоєнні роки. *Нові сторінки історії Донбасу*. Вип.10. С.122–137.

Наталья Шипик

Мариупольский государственный университет
кандидат исторических наук, доцент (Украина)

Местная делопроизводственная документация как источник для изучения мероприятий местной власти по организации приема и обустройства украинских переселенцев из Польши на территории Донецкой области в 1945–1946 гг.

Аннотация: Целью статьи является выявление информативного потенциала местной власти для освещения основных этапов расселения и трудностей, с которыми столкнулись переселенцы во время адаптации в районах Сталинской области. **Методология исследования** основана на сочетании общенаучных (синтетический, аналитический, логический), специально-исторических (хронологический, историко-сравнительный), источниковедческих (критический анализ) методов. **Научная новизна** работы заключается в том, что автором впервые раскрыты информативные возможности делопроизводственных документов местного уровня в изучении механизма реализации местной властью государственных задач по организации приема и обустройства украинцев из Закерзонья на территории Донецкой области в послевоенный период. Часть из проанализированных автором документов вводится в научный оборот впервые. **Выводы.** Местная делопроизводственная документация имеет значительный информационный потенциал для исследования степени реализации мероприятий по организации приема, процесса территориального размещения переселенцев в Сталинской области и трудностей адаптационного периода. Она содержит немало детализированной информации, насыщенной фактами, именами и статистическими данными, может существенно дополнить базу источников для дальнейших исследований. Документы районной власти, представители которой в ходе проверок состояния переселенческих хозяйств контактировали с переселенцами, наряду с констатацией фактов содержат оценочные суждения и элементы эмоциональности. В делопроизводственных материалах областного уровня партийные и советские чиновники чаще подавали более обобщенную

.....
информацию, нередко критиковали районных работников из-за недооценки политического значения вопросов обустройства и закрепления переселенцев в местах расселения. Существенное влияние на формирование их оценок оказывали идеологические установки правящей верхушки Коммунистической партии. Большинство решений областного комитета КП(б)У были приняты совместно с исполкомом областного совета депутатов трудящихся.

Ключевые слова: украинские переселенцы из Польши, адаптация, делопроизводственная документация, Донецкая область.

Natalia F. Shypik

Mariupol State University

PhD(History), Associate Professor (Ukraine)

Local Records Management Documentation as a Source for Studying Local Government Measures for Organization of Reception and Accommodation of Ukrainian Resettlers from Poland on the Territory of Donetsk Region in 1945-1946

Abstract. *The purpose of the article* is to identify the informative potential of the records of local authorities to highlight the main stages of settlement and the difficulties encountered by migrants during the adaptation in the areas of Donetsk region. **The methodology of the research** is based on a combination of general scientific (synthetic, analytical, logical), special-historical (chronological, historical-comparative), source-based (critical analysis) methods. **The scientific novelty** of the work is that the author for the first time revealed the informative capabilities of records management documents at the local level in studying the mechanism of implementation of state tasks in the organization of reception and accommodation of Ukrainians from Zakerzon and Donetsk region in the postwar period by local authorities. Some of the documents analyzed by the author are introduced into scientific circulation for the first time. **Conclusions.** Local record management documentation has significant information potential in studying the degree of implementation of measures to organize the accommodation, the course of the settlement of resettlers in the Donetsk region and the difficulties of the adaptation period. It contains a lot of detailed information, rich in facts, names and statistics, which can significantly supplement the source base of further research. The record management documents of the district authorities, whose representatives contacted the resettlers during the inspections of the condition of the resettlers' households, together with the statement of facts, contain evaluative judgments and elements of emotionality. The documents of the district authorities, whose representatives contacted the resettlers during the inspections of the condition of the resettlement farms, together with the statement of facts, contain evaluative judgments and elements of emotionality. In record management materials at the region level, party and Soviet officials often criticized district workers for underestimating the political significance of the issue of resettlement and adaptation of resettlers. The ideological attitudes of the ruling top of the Communist Party had a significant influence on the formation of their assessments. Most of the decisions of the Regional Committee of the CP(b)U were adopted jointly with the executive committee of the regional council of workers' deputies.

Key words: Ukrainian resettlers from Poland, adaptation, record management documentation, Donetsk region.

References:

- Bajkjenich, D.** (2013). *Pereselennja ukrajinciv iz Poljskhi do skhidnykh oblastej URSS u drugij polovyni 1940-kh rokiv [Resettlement of Ukrainians from Poland to the eastern regions of the USSR in the second half of the 1940s]: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk : 07.00.01 Lughansjk. 20 s.* [in Ukrainian] **DADO** – Derzhavnyj arkhiv Doneckoji oblasti [State Archives of Donetsk Region]
- Kicak, V.** (2000). *Rozselennja ukrajinciv Poljskhi v URSS (1944–1947). Pereselennja jikh iz pivdennykh ta skhidnykh oblastej v Zakhidnu Ukrajinu [Settlement of Ukrainians in Poland in the USSR (1944–1947). Relocation of them from the southern and eastern regions to Western Ukraine]. Moloda nacija : aljmanakh – Young Nation: Almanac. Kyjiv. 1. 96–122.* [in Ukrainian]
- Pronj, T.** (2012a). *Pereselennja ukrajinsjkogho naselennja z Poljskhi v Odesjku oblastj ta jogho integracija v lokaljne seredovyshe kraju (1944–1946 rr.) [Resettlement of the Ukrainian population from Poland to the Odessa region and its integration into the local environment of the region (1944–1946)]. Krajeznavstvo - Local lore Researches. 1. 150–158.* [in Ukrainian]
- Pronj, T.** (2012b). *Bolisna tochka v istorychnij pamjati Ukrajinu: pereselennja ukrajinciv z Poljskhi v 1944–1946 rokakh u spoghadakh ochevydciv [A painful point in the historical memory of Ukraine: the resettlement of Ukrainians from Poland in 1944–1946 in the memoirs of eyewitnesses]. Naukovyj*

visnyk Uzhgorodskogo universytetu. Serija: Istorija – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: History. 29. 173–182. [in Ukrainian]

Shypik, N. (2003). Siljskoghospodarski pereselennja v Donbas u povojenni roky [Agricultural resettlement in Donbass in the postwar years.]. *Novi storinky istoriji Donbasu – New pages in the history of Donbass.* 10. 122–137. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 05.04.2021 р.
Статтю рекомендовано до друку 13.05.2021 р.